

Ženski sud: feministički pristup pravdi

Javna prezentacija Ženskog suda

Sarajevo, 11. maj. 2017. godine "Kriterion"

Javna prezentacija Ženskog suda/ŽS održana je u kulturnom centru „Kriterion“, u organizaciji Fondacija CURE, Sarajevo i Žena u crnom, Beograd. Ovom događaju prisustvovala su 42 osobe.

Na početku je odata pošta Zumri Šehomerović, jednoj od osnivačica Pokreta majki enklave Srebrenica i Žepa, svedokinji na ŽS.

Nakon kratke uvodne reči (Šehida Abdurahmanović, Jadranka Miličević i Staša Zajović), bilo je reči o procesu organizovanja Ženskog suda, o feminističkom pristupu pravdi.

Potom nas je Šehida obavestila o značajnoj pravnoj pobedi: U prvom mjesecu ove godine dolazili su mi istražitelji za neke slučajeve iz 1995. godine, u kojima ja treba da svjedočim. Ja sam im pustila svoje svjedočenje na ŽS. Željela sam da pokrenem postupak protiv Dragana koji mi je u maju 1992. godine doveo Arkanovce u kuću. Istražitelji su mi javili da je sud BiH prihvatio video snimak mog svjedočenja i da će pokrenuti postupak. Prije tri dana sam dala ponovno svjedočenje. To je jedan od pozitivnih rezultata posle ŽS u Sarajevu. Toliko sam sretna zbog toga. Hvala ŽuC-u, mojoj organizaciji, Fondaciji CURE. Treba da idemo napred, jer svaki rad ima svoje rezultate.

U nastavku je prikazan dokumentarni film „**Ženski sud – feministički pristup pravdi** (52 minuta), u režiji Filipa Markovinovića, produkciji Žena u crnom (2016.) o Ženskom sudu/ŽS održanom u Sarajevu (7.-10. maja 2015).

U drugom delu su govorile svedokinje na ŽS u Sarajevu (Šta je za mene značilo svjedočenje na ŽS? Šta za mene znači učešće u nastavku procesa ŽS?).

Sabina Talović, Pljevlja, Crna Gora: „*Mi smo povezane jakom ljudskom zajednicom koju niko ne može da rasturi. Mi smo sada još povezanije. Činimo sve da ovaj naš ŽS bude zahtev ljudskom rodu i planeti. Mi imamo obavezu da ne stanemo na ovome, nego da učinimo sve da se ovo više ne ponovi...*“

Ja sam jedna od aktivistkinja koja je prošla cijeli proces, zajedno sa svojim drugaricama i sve ove priče čula mnogo puta i večeras imam potrebu da ih zagrlim. Meni je važno to što nakon Sarajeva, maja 2015. godine proces nije završen. Taj dugogodišnji proces koji je bio mučan i težak, sa sobom je nosio najviše bola na jednom mestu, ali i ljubavi, solidarnosti, brige, empatije. U tom procesu mi je bilo važno to što smo mi, drage moje, vjerovale jedna drugoj. Maja 2015. godine smo mi svima pokazale da je pravedan mir moguć. Bile smo glas hiljada drugih žena koje su preživjele mnoge vrste nasilja. Kada je u pitanju Crna Gora i moj grad Pljevlja, to je mesto koje je imalo refleksiju svih događanja na ovim prostorima devedesetih godina. Ja moram da kažem da sam ja jedna od rijetkih koja je znala šta se dešavalo ovde. Ja sam znala jer sam željela da znam. Ja sam to znala jer mi je to bila obaveza. Znala sam zato što se to činilo u moje ime. Odatle kreće moj otpor i moj aktivizam. Biti aktivistkinja ŽUC-a i biti učesnica procesa ŽS jeste velika čast i ponos. Ja se osjećam odabranom da govorim u ime ogromnog broja žena koje to nisu mogle, ne mogu ili neće moći nikada.

Gledajući ovaj film, vidjela sam neke meni drage žene kojih više nema. Ne samo Zumra, tu je i naša Zorica i još nekoliko njih. Kao svedokinje smo imale priliku da budemo kreatorke procesa, u svakom trenutku. To je ono što je meni važno. Mi smo povezane jakom ljudskom zajednicom koju niko ne može da rasturi. Mi smo sada još povezanije. Činimo sve da ovaj naš ŽS bude zahtev ljudskom rodu i planeti. Mi imamo obavezu da ne stanemo na ovome, nego da učinimo sve da se ovo više ne ponovi.

Crna Gora i Pljevlja su imali više zločina i ta neprekinuta nit nasilja traje i danas. Danas se režim u Crnoj Gori nije promijenio. Na vlasti su isti oni ljudi koji su nas vodili u ratove. Oni nas 'mire' sa komšijama. Taj njihov model mira mi nećemo, ne želimo i ne priznajemo. Mi smo zato izabrale ŽS koji jeste model iskrenog i pravog mira. Za zločine u Crnoj Gori o kojima sam ja pričala niko nikada nije kažnjen. Bilo je određenih procesa za deportaciju izbeglica i Bukovicu. Jedan proces je završen nekim simboličnim naknadama, a drugi proces za zločine u Bukovici se završio oslobađanjem svih optuženih. Crna Gora se prije par dana priključila još jednom militarističkom savezu i to je još jedna prepreka na putu suočavanja sa prošlošću. Ono što se sve ove godine dešava u Crnoj Gori jeste organizovanje poricanja zločina, baš kao što je nekada bilo organizovano činjenje zločina. Svi oni koji se suprotstavljaju na bilo koji način, koji rade na pitanjima suočavanja sa prošlošću, diskriminisani su...

Kadefa Rizvanović, Bratunac, Bosna i Hercegovina: *„Mi se svakim danom sve čvršće povezujemo. Ja sam ovde zato što je moja priča ugledala svetlost dana... Ja sam ovde jer imam povjerenja u vas. Svaki put mi sve više napredujemo“*

Dolazim iz Bratunca. Mi obilježavamo 25 godina od stradanja Bošnjaka u Bratuncu. Ja sam žrtva i iz 1992. i iz 1995. godine. Bilo mi je jako teško da dođem, ali sam došla da ispoštujem jer imam veliko povjerenje u ovu organizaciju i ove žene. Mi se svakim danom sve čvršće povezujemo. Ja sam ovde zato što je moja priča ugledala svetlost dana. Dokle god sam živa pričaću šta se desilo u Bratuncu i Srebrenici 1992. i 1995. Mi smo jedna istorija, istinska istorija. Ja sam ovde jer imam povjerenja u vas. Svaki put mi sve više napredujemo. Mnogo toga smo uradile posle Sarajeva. Ja sam srećna kad god me pozovete.

Milica Miladinović, Zagreb, Hrvatska: *„Žene su mi dale krila da poletim. Ja sam nastavila da se borim... jako sam srećna i dolazim kad god me žene pozovu“*

Nesreća je bila samo u tome što sam ja, slučajno ili nesrećom, bila Srпкиnja i našla se u gradu i državi koje sam izabrala da budu moj dom i dom moje djece. Međutim, protjerani smo sa svog kućnog praga. Lutali smo. Onda smo se vratili, jer smo tamo imali jedino što smo zajedničko stvorili. Od tada 2000. godine pa nadalje traje moja borba da povratim svoj dom. Obračala sam se i državnim institucijama i nevladinim udrugama. Nije bilo velikih pomaka. Nisam bila dovoljno jaka. Onda sam saznala za Žene u crnom. Predložili su me i teško sam prihvatila da svedočim o svojoj nesreći i boli koji su mi nanesen. Ali tu sam ojačala. Ja sam došla sa Centrom za žene žrtve rata iz Zagreba. Kad sam čula sve druge tužne priče, mislila sam da moj bol nije toliko veliki kao onih koje su izgubile članove svojih obitelji. Međutim, dale su mi snagu i rekle mi da moram, da to mora da se čuje, da nisam ja jedina kojoj se to desilo, da ima još puno takvih slučajeva. Žene su mi dale krila da poletim. Ja sam nastavila da se borim. Zajedno sa Stašom, Radom, Nelom sam išla kod predstavnika Srba u Hrvatskoj, Milorada Pupovca. ŽS je doprinio da dođem do kraja svoje nesreće. Ja sam sada u svom stanu i jako sam srećna i dolazim kad god me žene pozovu. Vi ste mi dale snagu da istrajem do kraja. Kada sam upoznala žene, to je bio kraj moje muke.

Nadežda Kostić, Kruševac, Srbija:“ Mi smo se povezale slušajući bezbroj puta priče svih nas, plačući, deleći bol. Mi smo zajedno tako povezane kao sestre, najbolje prijateljice. To se rečima ne da opisati...”

Osećala sam veliku odgovornost da govorim na ŽS o prisilnoj mobilizaciji. Mislila sam da žrtve koje smo mi podnele ne mogu da se mere sa žrtvama koje su podnele žene BiH, Vukovara, Srebrenice, tamo gde su ljudski životi bili uništeni. Osećala sam i tu vrstu odgovornosti i ponosa da kažem da nisu sve žene u Srbiji želele rat, da nisu želele da neko u njihovo ime ide i ubija. Mi smo se pobunile protiv rata, nekih petnaest dana nakon ratnih dejstava na Kosovu. Pričala sam o tome da su mi oba sina bila mobilisana. Ja sam uspela jednog da povratim, drugog sina su mi odveli. Zaista sam se jako teško nosila sa tim što je moj sin bio na ratištu. Ja sam se posle toga i razbolela. Kada su počeli da dovoze mrtve vojnike u grad, mi smo se spontano pobunile protiv rata. Danima su žene marširale i tražile da se naši srodnici vrate sa ratišta. Nismo želele da naša deca idu i ubijaju. To nisu želela ni naša deca. Njih su jednostavno skupili i odveli. Taj bunt žena i majki u Kruševcu je dobio međunarodne razmere. Iako su svi mediji bili zatvoreni, za to je saznala Slobodna Evropa. Oni su se tamo naši sinovi pobunili protiv svojih nadređenih i to sa oružjem u rukama. Rekli su da se vraćaju, da ne žele više da učestvuju u ratu. Seli su u kamione i krenuli nazad preko Kopaonika. Pratili su ih NATO avioni, ali ih niko nije dirao. Došli su nazad, u Kruševac. Nebojša Pavković, ratni komandant na Kosovu je smirivao roditelje, govorio je da se njihovoj deci ništa neće desiti jer su dezertirali. Međutim, to su bila lažna obećanja. Posle nekoliko dana je došla vojna policija i odvela ih. Neki su uspeli svoju decu da sklone, neki nisu. Moj sin je ponovo vraćen. To je zaista jako teška situacija koja je ostavila posledice na moje zdravlje. Ja tada nisam bila aktivistkinja, ali nakon toga, priključila sam se udruženju žena Peščanik, onda ŽUC-u, onda sam bila učesnica ŽS. To je za mene jedna velika odgovornost i obaveza da dalje pričam i prenosim sve ono što smo mi doživele. Mi smo se povezale slušajući bezbroj puta priče svih nas, plačući, deleći bol. Mi smo zajedno tako povezane kao sestre, najbolje prijateljice. To se rečima ne da opisati. Ja kada gledam film ponovno preživljavam sve te trenutke. Posebno mi je žao naše Zumre što više nije sa nama. Ja se svaki put potremem.

Marija Kovačev, Novi Bečej, Vojvodina: „*Mi smo počele da gradimo jednu kuću, počele smo od temelja i kako je trajao proces, mi i dalje da radimo, da podignemo zidove naše kuće...*“

Kako smo išle po raznim gradovima i prikazivale ovaj film, videle smo da su žene iz publike počele da pričaju da su bile u istim i sličnim situacijama kao i mi. One počinju da se otvaraju i njima treba dati podršku i pomoć i da se ponovo organizuje neki sud. Rat oružjem jeste završen, ali rat nije završen, jer se i dalje vodi. Nacionalizam i dalje cveta. Moramo ovo da nastavimo i pomognemo ženama jer iz njih izađu njihove priče, kojih je puno. Sve to što žene osećaju nemaju kome da kažu ili ne smeju... Tako se gradi mir, a ne rat. Predsednik i premijer nam je rekao da smo lenji, ali to nije istina. Mi radimo od jutra do sutra, ali ne možemo da preživimo.

Šehida Abdurahmanović, Srebrenica: „*Ja sam ohrabrena i sretna kada sam čula glasove žena iz Srbije. Mislila sam da nikada neću čuti ni jednu ženu iz Srbije da kaže ono što se dešavalo*“

Ali ima jedna druga stvar. Ja sam iz istočne BiH. Tu su žene potpuno zavezanih usta. Ja bih voljela da idemo sa javnim tribinama po svim gradovima, da krenemo od Bijeljine odakle su počeli zločini. Treba sve da izađemo javno napolju i da nas čuju. Da mi je da čujem njihovu reakciju. Ja živim tamo i pokušavam, ali ne ide. To može da bude naš budući rad. Mi to moramo zbog budućih generacija.

Sabina: „*Jako je važno da se prvo počisti svoje dvorište...*“

Ja ću reći dvije stvari koje sam zaboravila. Svaka od nas je žrtva, bilo zločina ili diskriminacije. *Mi smo zajedno razbile stereotip tradicionalnog koncepta žrtve. Mi smo žrtve koje govore činjenice, žrtve koje*

su se izdigle iz svog bola i hrabro progovorile i o sebi i o drugima i to je jako važno. Ja podržavam ono što je rekla Šehida, ali iz konteksta iz koga ja dolazim, mislim da je važno što smo se mi tokom ovog procesa odrekle i svojih lokalnih heroja i to je jako važno. Ja jako često znam da prvo idu popovi, pa topovi, pa lopovi. I to je činjenica. Istovremeno reagujem na one koji dolaze iz moje zajednice iz koje ja dolazim. Ja sam svoja, nisam ničija. Ja sam sebe izabrala i napravila svoje izbore. Jako je važno da se prvo počisti svoje dvorište. ŽS je dobar model i on može da se kopira na sve zajednice. Dok se mi ne suočimo sa sobom, ne možemo ni sa drugima. Ja sam svedokinja da se Crna Gora nije suočila.

Pitanja i komentari publike

XX: Ja sam prvi put čula o ovome, bez obzira što drugo pratim ŽUC. Rođena sam i živim u Sarajevu. Rat sam sa dvoje male dece provela u Sarajevu. Dobra je ideja da se priča da su žene u Srbiji razmišljale o ženama u Sarajevu. Ja sam sada jako emotivna. Voljela bih da se ovo nastavi od lokalnih zajednica pa dalje. Svaka ima svoju priču. Drago mi je da ovo postoji. Ja vam stojim na raspolaganju i srećna sam što sam ovdje sa vama.

XX: To je dobro za buduće generacije. Taj se model može proširiti. Drago mi je da ste sve zajedno, da ste to zajedno organizovale. To je nešto važno i hvala vam iz srca.

Radmila Žarković, Sarajevo: Ja sam ponosna što sam žena i srećna sam što sam sa vama ovde večeras. Drago mi je da je ŽS održan u Sarajevu. Svi mediji su bili obavešteni o tome. Ni jedan jedini mediji to nije objavio. To je ogromna sramota i ja se toga stidim. Možemo li da kažemo da onaj marš žena nije bio zabilježen. Onolike žene su prošle da se bore da se otvori cvečara, to bi neko objavio. Prećutalo se to zbog toga što žrtve mogu da razumeju žrtve. Mi i dalje ovde u Sarajevu negujemo to, kao što se neguje na drugim mestima, neće ni jedan mediji da priča o tome da se radi na nečemo što je pravi korak ka pravom miru, bez laži.

Staša: Građanstvo Sarajeva je imalo pozitivan odnos prema samom događaju. Jako je bitno da se ne estradizuje ono što se dešava, da se političarima ne da prostora. Ovde postoji samo ono što se vidi u medijima, to je donatorska politika na koju mi nismo htjele da pristanemo.

Valentina Pelizer, Sarajevo: Ja sam Italijanka koja je došla na Balkan zbog rata protiv žena. Vi ste promijenile moj život. Mislim da je ŽS bio odlična stvar. Ne može proces da bude savršen, jer je to život, i on je bio protiv svega što postoji. Svuda oni isti i dalje vladaju. Međunarodna zajednica nema morala. *Važno je razgovarati u javnosti, ali i dati mogućnost ženama da pričaju u sigurnim prostorima.* Neke žene treba da oprostite sebi što nisu bile heroine. Nekada to nije važno. *Važno je da se nastavi razgovor jer je to vrsta istorije koju niko neće da čuje.* Meni je važno da budem tu sa vama.

Kada Hotić, Sarajevo: Ja podržavam ovo društvo u ovoj borbi. Kad smo došle na ove prostore, bunile smo se, protestovale smo. Bile smo brojne. Ali, Sarajke su se distancirale od nas, iako su imale istu patnju kao i mi. To im je bilo poniženje. Mi smo došli kao seoska kategorija društva, i nismo bile njihov nivo. Možda to nije istina, ali sam ja to tako osjećala. *Kamo lijepo sreće da jesu, jer što je više neposlušnih, prije će doći do pravde, do ušiju onih koji treba da nas čuju. Oni koji se prave da su pametni nanose patnju ljudima i oni treba da se stide.* Nije imalo ko da animira Sarajke da nas se ne stide. I Srbija je imala dosta problema zbog rata. Da se desilo Srbiji ono što se desilo BiH, nebo bi se uskovitlalo da se dođe do pravde i tako treba. Sarajevo je bilo užasno kada sam došla ovde 1996. Sve je bilo strašno. 1601 dete je ubijeno, ne piše koje je nacionalnosti. Taj spomenik kao da ne govori dovoljno. Sarajevo bježi od tih uzburkanih stvari. Hoće da bude na lijepom glasu i ukopava samo sebe. Ja možda i nisam u pravu. Neka buntovnika, neposlušnih bude što više. Ja vas podržavam i sve vas ljubim.

Jadranka: Problem je što smo razjedinjene. Kada neko kaže neki od svojih identiteta. Naprimjer, kaže uličarka, a neko pomisli da je ona prostitutka. Jako je važno da ne izgubimo te identitete. Bilo nas je jako malo kada je bio prvi odlazak u Potočare. Razlog je svijest građana Sarajeva. Niko neće protiv sistema koji je sav rasturen. Mi smo za 13. maj planirali uličnu akciju povodom 17. maja (Međunarodnog dana protiv homofobije). Ali, to je zabranjeno, to je htio da organizuje Sarajevski otvoreni centar. Mi ćemo se naći u parku. Ne mogu nam oduzeti pravo da svojim tijelima budemo tamo i to nam niko ne može zabraniti. Nekima to smeta. Svi oni koji žele promjene, skrajnuti su. Mi smo bile na ulici da podržimo šest radnice u štrajku, a predstavnici vlasti im govore strašne stvari. Moramo da razmišljamo kome dajemo svoj glas.

Predlozi za održavanje 'mini' ŽS:

Kada: O onome što vidim. Ova teška situacija koja nije rat teže se podnosi jer se ne puca. Da se puca, ja bih se sklonila. Da mi je da se jednom da se na čistac iznese istina, da se izborimo za istinu koju svi treba da prihvate. Bez istine nam nema ni suživota, ni povjerenja, ni pomirenja.

Jasmina: Ja sam iz Hadžića. Mene su zlostavljali, izgubila sam člana porodice, ostala bez posla i bez kuće. Žene su danas degradirane jer nemaju pravo da naslijede penziju od muža. Možda bi ta tema mogla da bude razmatrana. Čim djeca završe školovanje onda se ta primanja ukidaju. Nekada mi je teško padalo što sam građanka ovog grada. Teško je kada predate neke dokumente, a onda budete odbijeni na vašoj opštini. Ja sam među prvima osnovala udruženje nestalih u Hadžićima. Još uvijek nisam pronašla svog muža. Ja ne znam za njegov grob i moje je dijete tako odraslo. Jako je teško raditi na svom terenu. Mnoge naše žene to ne razumiju. Jako je teško iznositi svoju priču, ali kada bismo se saslušale mi bismo se razumjele. Ja se sa svojom ćerkom borim za imovinu svog muža, jer iz njegove porodice hoće to da uzmu, da moje dijete ne ostane bez očevine. Svaka priča je za sebe i nosi svoju težinu. Ja sam bila u logoru sedam mjeseci. Borila sam se za stan, pa za posao. Jadranka o tome puno zna. Mi imamo slučaj gde naša deca čiji su očevi poginuli, a majke umiru, a deca ostaju bez primanja a moraju da nastave da se školuju. Te stvari se sada dešavaju, a društvo o tome ne brine.

Staša: I donatori i režimi nam kažu da treba da okrenemo leđa prošlosti. To je jako dramatično. Mi se ne bavimo prošlošću zato što smo opsednute time, nego zato što ona traje još uvek. To je naša sadašnjost. Svuda je dramatično. Sve posledice koje živimo su iz prošlosti. Ko kontroliše prošlost, kontroliše i sadašnjost i budućnost. Mi se osećamo u ogromnoj manjini unutar civilnog društva.

Sabina: Naša prošlost i dalje traje, generacije rastu u ovoj sadašnjoj prošlosti. Mi koji smo im ostavili tu prošlost imamo obavezu da radimo sa mladim generacijama. Te generacije se vaspitavaju da budu patrioti, vjernici i porodični ljudi. Patriotizam za njih ne znači koliko voliš svoje, nego koliko mrziš druge. Milo Đukanović je aboliran na mnogim mjestima, čak i u BiH. Postoje žene koje će, dokle god žive, s jedne strane uznemiravati režim a s druge strane govoriti svijetu da Slobodan Milošević nije bio sam u Srebrenici, nego mu je tamo društvo pravio Milo Đukanović.

*(Transkript uradio: Miloš, priredila: Staša)
Beograd, maj 2017.*